

FAKTAUNDERLAG I KORTFORMAT

Fiskarna och fisket i Östersjön

FISKARNA

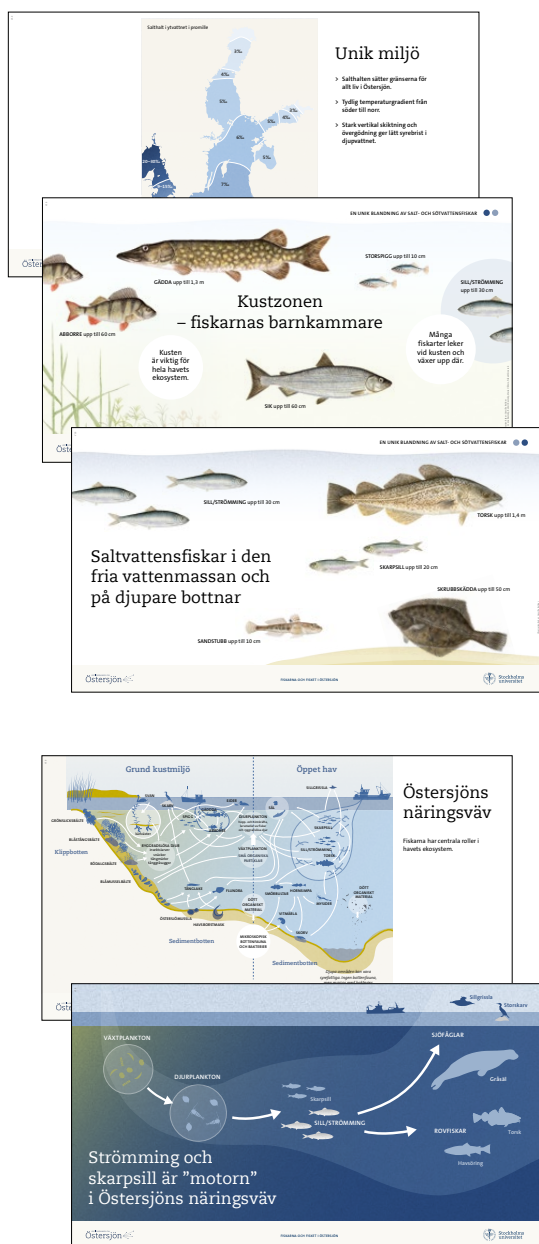
Det finns cirka 100 olika fiskarter i Östersjön, innanför Bälthavet. I Östersjöns bräckta havsvatten lever både salt- och sötvattensfiskar, som alla ingår i det marina ekosystemets näringsväv. Torsken och andra marina fiskarter har under tusentals år anpassat sina fysiologiska egenskaper efter den låga salthalten.

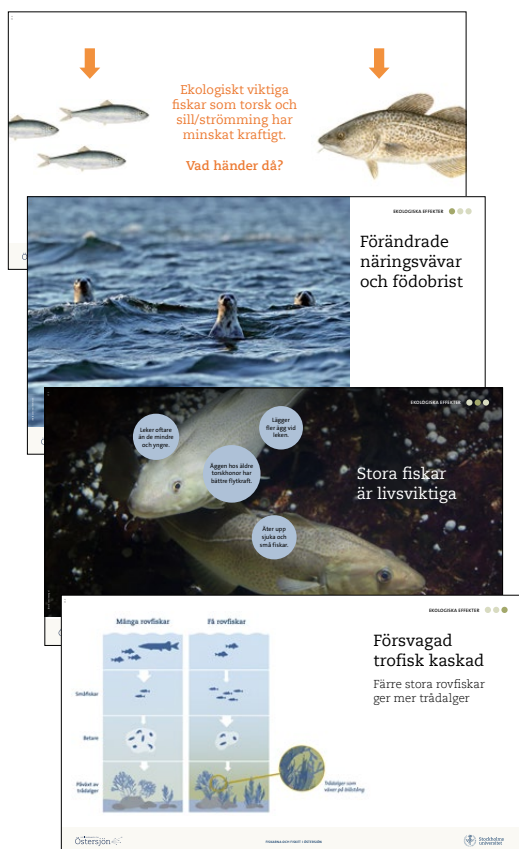
Sill/strömming och skarpsill är de vanligast förekommande fiskarterna. Ute på djupt vatten simmar även fiskar som lax, torsk, havsöring, tobis och olika plattfiskar. I kustzonen återfinns bland annat ål och sötvattensarter som gädda, abborre id, sik och gös.

NÄRINGSVÄVEN

Längst ned i näringsväven finns växtplankton, som äts av djurplankton och andra små, ryggradslösa djur (t.ex. snäckor och kräftdjur). Djurplankton är huvudföda för mindre fiskar och havsdjur – som i sin tur äts av större rovfiskar, rovfåglar och sälar.

Planktonätande fiskar som sill/strömming och skarpsill är särskilt viktiga eftersom de "transporterar" näring och energi från planktonsamhället till de större djuren högre upp i näringsväven.

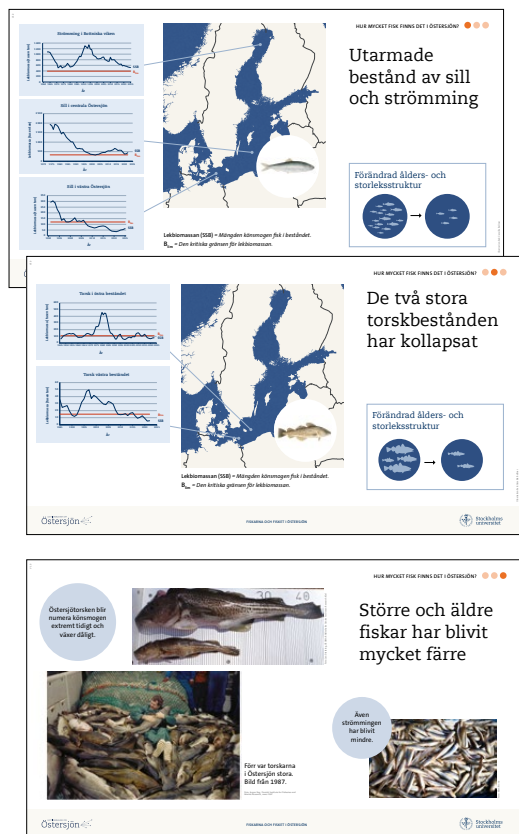

EKOLOGISKA EFFEKTER

Storleken har betydelse

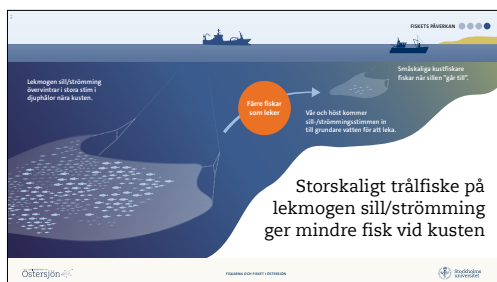
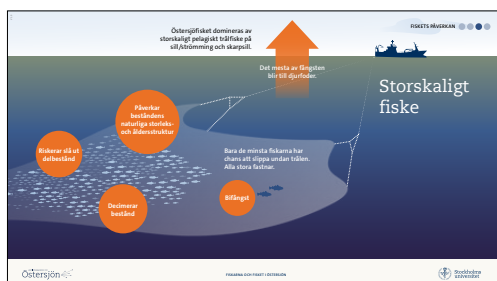
I Östersjön har andelen större/äldre fiskar minskat kraftigt under många decennier. Detta har fått negativa effekter för bland annat torsk- och sill-/strömmingsbestånden, men även för exempelvis gädda och abborre. Äldre och större fiskar klarar större påfrestningar än mindre/yngre fiskar och har bättre förutsättningar att föröka sig.

De större rovfiskarna har också viktiga reglerande funktioner för hela ekosystemet. I kustzonen kan till exempel brist på stor rovfisk skapa en kedjereaktion i näringsväven som förstärker övergödningens effekter och utbredningen av trådalger (färre rovfiskar → fler små fiskar och kräftdjur → färre smådjur som betar på trådalger).

HUR MYCKET FISK FINNS DET I ÖSTERSJÖN?

I dagsläget är merparten av de kommersiella fiskbestånden i Östersjön i relativt dåligt skick. De två stora torskbestånden – det östra och det västra – har kollapsat. Samtliga sill- och strömmingsbestånd utom det mindre beståndet i Rigabukten är utarmade och ligger vid eller under sina lägsta hållbara gränsvärden då reproduktionsförmågan kan bli allvarligt skadad. Även arter som lax, gädda och inte minst ål är starkt decimerade. Sedan torsken decimerades och bottentrålfisket mer eller mindre upphörde har bestånden av plattfisk i södra Östersjön växt.

FISKETS PÅVERKAN

Både fiskbestånden och det svenska yrkesfisket fångster har minskat kraftigt under de senaste 30 åren. Merparten av all fisk som fångas av svenska yrkesfiskare i Östersjön är så kallad "foderfisk" (eller industrifisk), som mals ned till fiskmjöl och fiskolja och används som foder åt djur och i fiskodlingar.

Det storskaliga trålfisket på sill/strömming följer i stor utsträckning beståndens lekvandringar under vinter- och sensommar. Fartygen trålfiskar på de platser närmare kusten där sill/strömming ansamlas i stora stim före leken. I centrala Östersjön och Bottniska viken är sill/strömming uppdelade i flera olika vårlekande och höstlekande delbestånd. Mycket tyder på att delbestånden i sin tur är uppdelade i olika ännu mindre grupper med olika migrationsmönster och beteenden vid lek. Alltför stora lokala uttag riskerar att decimera eller helt utrota lokala delbestånd – vilket i så fall försvagar hela populationen.

Sedan åtminstone 1950-talet är trålfiske den klart dominerande fiskemetoden i Östersjön. Vid intensivt trålfiske kan bestånd snabbt förlora alltför många av sina större och äldre individer, vilket kan få förödande konsekvenser för fiskbeståndens fortlevnad. Även sill-/strömmingsbestånden påverkas av att antalet större/äldre sillar och strömmingar minskar. Längs hela ostkusten har småskaliga kustfiskare och lokala beredare på senare år tvingats minska eller helt lägga ned sina verksamheter eftersom de inte längre får strömming som är tillräckligt stor för att göra filéer av.

Fisket i Östersjön då ...

Människor har fiskat i Östersjön i åtminstone 11 000 år, ända sedan inlandsisen drog sig tillbaka och havsnivån successivt höjdes och förband Östersjön med Atlanten. Under medeltiden (1100–1600) var sillfisket i Östersjön det största fisket i Europa, med årliga sillfångster på som mest uppemot 50 000 ton. Merparten fångades i sydvästra Östersjön och i synnerhet i Öresund.

Den industriella revolutionen nådde Sverige vid mitten av 1800-talet och ledde till att fisket utvecklades och effektiviserades. Fiskebåtarna motoriserades och byggdes i tåligare material, nya redskap och fiskemetoder utvecklades (trål, snurrevad och snörpvad) – och gjorde att yrkesfiskarna kunde komma allt längre ut till havs och ta upp allt mer fisk ur havet.

Det första trålfisket introducerades i södra Östersjön på 1920-talet. I början av 1950-talet kom det svenska och danska torskfisket med bottenstrålning igång på allvar och fisketrycket på torsk ökade kraftigt. Under andra halvan av 1900-talet dominerades havsfångsterna i Östersjön av torsk.

För det västra torskbeståndet började fångsterna minska redan under 1970-talet. Därefter följde det östra torskbeståndet efter med kraftig nedgång under 2000-talet. I dag är båda bestånden kollapsade och fisket stoppat.

... och nu.

När torskfisket i Östersjön minskade gick många fiskeföretag i konkurs medan andra övergick till att fiska andra arter, framför allt sill/strömming och skarpsill. Förr i tiden var fisket också mer mångsidigt, med fisken på flera olika arter under ett fiskeår. I dag består drygt 90 procent av de svenska fångsterna i Östersjön av sill/strömming och skarpsill.

Systemet med individuella överförbara kvoter (ITQ) infördes för svenskt pelagiskt fiske år 2009 och gäller än i dag. Merparten av de pelagiska kvoterna ägs av nio stora familjeägda fiskeföretag hemmahörande på västkusten

Under början av 2020-talet har fisketrycket på sill/strömming i både centrala Östersjön och Bottniska viken i perioder ökat kraftigt – trots beståndens relativt låga lekbiomassor. Småskaliga kustfiskare och politiker och organisationer i kustkommunerna har upprepade gånger larmat om akut brist på sill/strömming utmed den svenska ostkusten.

FISKERIFÖRVALTNINGEN

Fiskepolitiken – från vetenskap till beslut om fiskekvoter

Fisket i Östersjön bestäms både nationellt och av EU. De årliga kvoterna för varje fiskbestånd bestäms av medlemsländernas fiskeministrar i EU-rådet. De utgår från vetenskapliga bedömningar av Internationella havsforskningsrådet (ICES) – en bedömning för varje bestånd – samt socioekonomiska hänsyn.

ICES uppskattar hur stora bestånden är och hur återväxten förväntas utvecklas, samt ger en prognos över hur stor fångst som kan anses hållbar. Uppskattningarna styrs av ett vetenskapligt teoretiskt koncept som heter **MSY (maximum sustainable yield)**. MSY-konceptet används för att uppskatta den **maximala hållbara avkastningen**.

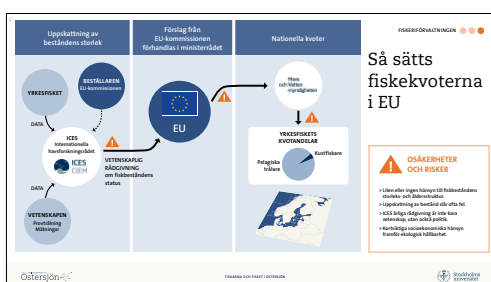
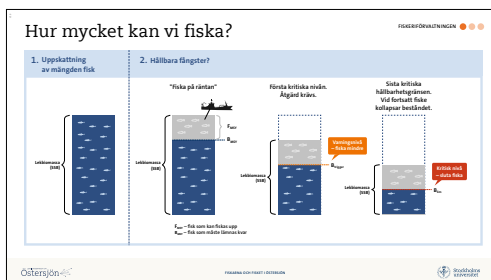
EU-kommissionen väger samman ICES bedömningar med synpunkter från fiskare, miljöorganisationer och andra, och lämnar därefter ett förslag på möjliga kvotnivåer för respektive bestånd för kommande år.

Utifrån EU-kommissionens förslag beslutar ministrarna i EU-rådet de slutliga kvoterna.

Därefter är det upp till länderna själva att fördela de tilldelade kvoterna till sina yrkesfiskare. I Sverige är det Havs- och vattenmyndigheten (HaV) som ansvarar för den nationella förvaltningen.

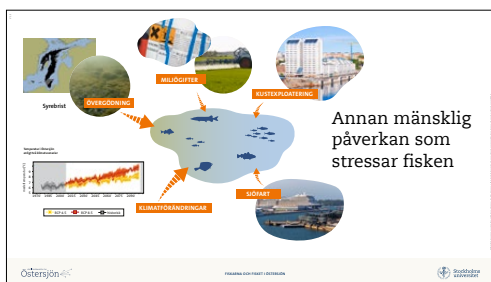
Politikens mål är att upprätthålla ett så stort fiske som möjligt, enligt principen om maximalt hållbart uttag. Vetenskapens uppgift är att informera politikerna om vilka kvoter detta maximala uttag motsvarar i förhållande till beställarens (EU-kommissionens) kriterier och förvaltningsmål.

De senaste årens debatt om politikernas kvotbeslut – framför allt angående sillbestånden – har till stor del handlat om hur

MSY-konceptet tolkas och används. En central kritik av den MSY-baserade förvaltningen är att den tar liten eller ingen hänsyn till fiskbeståndens populationsstruktur (förekomsten av olika delbestånd) och inte heller till deras storleks- och åldersstruktur (fördelningen av individer i olika åldrar och storlek).

ICES beståndsuppskattningar och prognoser innehåller dessutom stora osäkerheter, som ofta leder till att fiskbeståndens storlek överskattas – och fiskets påverkan underskattas. Dessa osäkerheter, i kombination med MSY-konceptets begränsningar och en strävan att varje år maximera uttaget av fisk ur bestånden, leder ofta till ett alltför hårt fisketryck.

ANNAT SOM PÅVERKAR FISKARNA I ÖSTERSJÖN (UTÖVER FISKE)

Övergödning

Under 1950-talet ökade näringstillförseln från land mycket kraftigt och inom några decennier förvandlades Östersjön till ett övergött hav. Ungefär 18 procent av bottenarna i Egentliga Östersjön, Finska viken och Rigabukten var helt syrefria (anoxiska) år 2023, medan totalt 32 procent hade syrefattiga (hypoxiska) förhållanden (inräknat de syrefria områdena).

Övergödning, syrebrist och ökade alg- och cyanobakterieblomningar har stor inverkan på många fiskarters födotillgång, reproduktionsförmåga och livsmiljöer.

Klimatförändringar

Utsläppen av växthusgaser och den globala uppvärmningen leder bland annat till ökade blomningar av alger och cyanobakterier, samt till att Östersjön blir varmare, mer försurat, mer syrefattigt och eventuellt mindre salt. Minskande salthalt och varmare vatten påverkar framför allt marina arter som torsk, sill/strömming och skarpsill.

Säl och skarv

Säl kan orsaka stora problem för kustfiskare lokalt, då de äter fångsterna i näten och förstör redskap. Lokalt kan de också ha påverkan på förekomsten av olika fiskarter. Det saknas dock vetenskapligt stöd för att säl- och skarvpredation är ett stort generellt hot mot exempelvis sill- och torskbestånden i Östersjön.

Sjöfart

Sjöfarten utsläpp av koldioxid bidrar till försurningen av havet. Utsläpp av olja och andra farliga ämnen förorenar fiskarnas livsmiljöer. Fiskar är ljudkänsliga och kan ta skada av undervattensbuller från passagerarfärjor, fraktfartyg och fritidsbåtar.

Kustexploatering

En femtedel av Sveriges alla grunda kustområden är i dag exploaterade på olika sätt. Sedan 1960-talet har antalet svenska småbåtshamnar ökat med 60 procent. Ökad bebyggelse och sjöfartstrafik i kustzonen påverkar fiskarnas livsmiljöer negativt.

Miljögifter

Fiskarna i Östersjön innehåller höga, men sjunkande, halter av gamla miljögifter som dioxiner, PCB och DDT, vilket påverkar deras fortplantningssystem, hormonsystem, nervsystem och tillväxt. Nu ökar istället andra typer av kemikalier, som bromerade flamskyddsmedel, PFAS och läkemedel. Fiskar är relativt tåliga mot miljögifter, men gifterna gör det svårare för dem att föröka sig och försämrar deras motståndskraft mot andra påfrestningar.

VAD BEHÖVER GÖRAS?

Om Östersjöns fiskbestånd ska ha en chans att återhämta sig måste åtgärder för att minska övergödningen och klimatförändringarnas effekter kombineras med en fiskeriförvaltning som anpassar fisket efter havets och fiskbeståndens förmåga.

EU-kommissionen bör be ICES att komplettera sina fångstprognoser med en sammanfattning för beslutsfattare, som svarar på viktiga frågor om fiskbeståndens status. Till exempel:

- Vad behövs för att bygga upp bestånden till hållbara nivåer?
- Vilka fångster motsvarar den högsta acceptabla risken för beståndens utveckling enligt den fleråriga förvaltningsplanen för Östersjön?
- Vilket fiske är förenligt med miljömålen, som andel äldre fiskar, biologisk mångfald och fungerande näringsvävar?

Forskarna vid ICES bör tydligare redovisa osäkerheterna i sina prognoser och bedömningar. Beslutsfattarna behöver i sin tur ta större hänsyn till dessa osäkerheter och till vad som behövs för att bygga upp fiskbestånden, minimera riskerna, bevara delpopulationer och bidra till ett hav i bättre balans.

Beslutsfattarna behöver också inse att när besluten läggs för mycket fokus på ekonomiska konsekvenser på kort sikt kan det leda till större ekonomiska förluster i framtiden.

